

نهادهای جهانی مطالعات اسلامی

راضیه انصاری*

مطالعات اسلام‌شناسی در دانشگاه‌های ایالات متحده آمریکا

(۱) دانشگاه هاروارد

این دانشگاه یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین دانشگاه‌های سراسر ایالات متحده آمریکا است. برنامه مطالعاتی حقوق اسلامی، که در دانشکده حقوق از سال ۱۹۹۱ فعال شده، مقدمات تشکیل یک مرکز فراگیر مطالعات اسلامی را در دانشگاه «هاروارد» فراهم آورده است. هم‌اکنون برنامه مطالعات حقوق اسلامی به دنبال لایه‌های درونی حقوق اسلامی به عنوان یکی از نظام‌های حقوق اساسی در جهان مطرح است و سعی دارد دانشجویان را با حقوق اسلامی آشنا سازد. تمرکز اصلی برنامه مطالعات حقوق اسلامی در عصر معاصر قرار دارد و این تمرکز علایق و شرایط مناسب این مطالعه را در بستر تاریخی ایجاد می‌کند.

اهداف اصلی مطالعات حقوق اسلامی از طریق استادان و اعضای هیأت علمی متخصص، استادان میهمان، تحقیق و پژوهش، سخنرانی و برنامه‌های انتشاراتی دانشگاه هاروارد محقق می‌شود و به این وسیله، سطح تخصصی و مورد نیاز را برای دانشجویان دانشکده حقوق، بخصوص آن دسته از دانشجویانی که از کشورهای اسلامی آمده‌اند، فراهم می‌آورد. تربیت محققان غربی در زمینه حقوق اسلامی، تربیت محققان جوان و ارائه تحقیقات و پژوهش‌هایی در باب حقوق اسلامی از اهداف اصلی برنامه این دانشگاه است.

پژوهش نیز در این برنامه از جایگاه خاصی برخوردار است که عموماً از جانب اعضای هیأت علمی ارائه می‌شود که در این بین، می‌توان به «حقوق اسلامی و نظام حقوقی مطالعه‌ای در عربستان سعودی»، «حرکت به سمت نظام مالی اسلامی در پاکستان»، «حقوق اسلامی و اقتصاد» و «تفاسیر فقهی اسلامی، مراجع و فتاوا» اشاره کرد. همچنین استادان بنامی از جهان اسلام به صورت ثابت و میهمان در برنامه‌های اسلامی دانشگاه به عنوان مدرّس و یا سخنران شرکت دارند. فرانک ووگل (Franke Vogel) مدیر برنامه مطالعات حقوق اسلامی و استاد حقوق، پری بیرمن (Peri Bearman)، عبدالکریم سروش، لسللی ویلکینز (Lesley Wilkins)، حسن عباسی، لعلیا جنیدی و محسن کدیور از استادان کنونی و سال‌های گذشته دانشکده حقوق هستند.

* کارشناس ارشد تاریخ اسلام - دانشگاه خوارزمی

Ansari-raziye@yahoo.com

۲) دانشگاه ییل

این دانشگاه در ایالت ییل آمریکا قرار دارد و به عنوان یکی از مهم‌ترین دانشگاه‌هایی محسوب می‌شود که در رابطه با مسئله تشیع فعالیت می‌کند. بخش مطالعات علوم اسلامی این دانشگاه در مقطع دکترا دانشجو می‌پذیرد. دوره دکترای مطالعات علوم اسلامی برای تربیت دانشجویان در سطوح عالی در رابطه با اسلام راه اندازی شده است.

این دوره یکی از ده دوره دپارتمان علوم مذهبی دانشگاه «ییل» به حساب می‌آید که دانشجویان، محققان و استادان شاخه‌های گوناگون اسلام و از جمله تشیع را مورد تحقیق و پژوهش قرار می‌دهند. در کنار استادان ثابت این دوره، استاد گرهارد بورینگ (Gerhard Bowering)، استادیار فرانک گریفل (Frank Griffel)، استاد عادل الوچه و استاد عباس امانات، دانشجویان از استادان برجسته‌ای در دپارتمان‌های تاریخ، علوم سیاسی و خاور نزدیک با گرایش اسلامی بهره‌مند می‌شوند.

همایش‌ها، سخنرانی‌ها و میزگردهایی نیز در این بخش برگزار می‌شوند که از جمله می‌توان به همایش «ریشه‌های اسلام در آمریکا» با سخنرانی دکتر جیمز جونز از دانشگاه «منهتن» با موضوع «نیاز هویت آمریکاییان مسلمان» و سخنرانی عمر فاروغ از بنیاد «نواوی» با موضوع «اسلام و فرهنگ ذاتی؛ چالش‌های فرهنگی اجتماعی در پیش روی مسلمانان و آمریکا»، همایش «جوانان مسلمان، امیدها و حقایق» با سخنرانی امام سراج وهّاج از «مسجد التقوی» نیویورک، امام شعیب از مرکز اسلامی دانشگاه آمریکن، امام عبدالمالک، شیخ یوسف استاس، شیخ شاکر السید، همایش «اسلام سیاسی و نقش آن در سیاست خارجه آمریکا بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر» با سخنرانی فرانک گریفل؛ میزگرد «اسلام؛ دینی به عنوان خشونت یا تهدید» با حضور عباس امانات استاد تاریخ خاورمیانه، گرهارد بورینگ، استاد علوم سیاسی، گرهارد گریفل استادیار، کوثر رضوی، استاد تاریخ عصر اسلامی و ویلز جمیز اشاره کرد.

پژوهش‌های مهمی در رابطه با اسلام، تشیع و انقلاب اسلامی ایران در این بخش انجام می‌شوند که می‌توان به «درآمدی بر تشیع (تاریخ و دکترین شیعیان دوازده امامی)» اثری از مژگان مؤمن، «اسلام تندرو» اثری از امانوئل سیوان در رابطه با تندروی شیعیان پس از انقلاب ایران و اصول مورد اختلاف بین مسلمانان شیعه و سنی نام برد.

۳) دانشگاه کالیفرنیا

«مرکز مطالعات خاور نزدیک گوستاو وون گرانبوم» در دانشگاه کالیفرنیا، لوس آنجلس، در رابطه با مسائل آموزشی و پژوهشی در شاخه علوم انسانی فعالیت می‌کند. این مرکز در رابطه با مسائل فرهنگی خاورمیانه پیش قدم بوده، به عنوان یکی از بزرگ‌ترین مراکز فرهنگی در ایالت متحده آمریکا به دنبال تقویت برنامه‌های آموزش عمومی و طرح‌های پژوهشی در زمینه‌های فرهنگی و عمومی در لُس آنجلس و سراسر کالیفرنیا جنوبی شناخته می‌شود.

«مرکز گوستاو وون گرانبوم» به عنوان مجرای اصلی تماس با محققان و دانشمندان خاورمیانه و جهان اسلام از طریق برنامه اقامت آن ها در آمریکا نیز فعال است. استادان میهمان و خارجی در این مرکز به طور گسترده از امکاناتی از قبیل کتابخانه وسیع و مجهز شامل مجموعه‌ای از کتب خطی دوران صدر اسلام، که از حیث تنوع کتاب، در آمریکای شمالی رتبه دوم را داراست، استفاده می‌کنند.

مرکز خاور نزدیک همچنین به عنوان محل مناسب اقامت برای اسلام‌شناسان و استادان گوناگون سراسر دنیا محسوب می‌شود که در برنامه‌های منظم و گوناگون مرکز از جمله کارگاه‌های آموزشی و تحقیقی، سخنرانی، گفت‌وگو، میزگرد و بخش وسیعی از برنامه‌های سالانه مرکز شرکت می‌کنند.

این مرکز برنامه‌های آموزشی را از سطح کارشناسی در مطالعات خاور نزدیک تا مقاطع کارشناسی ارشد و دکترا در مطالعات علوم اسلامی اداره می‌کند. مقطع دکترا در دانشگاه کالیفرنیا در رشته مطالعات علوم اسلامی در نوع خود در بین دانشگاه‌های دولتی آمریکا منحصر به فرد است. تمرکز و اساس این برنامه بر جنبه‌های گوناگون جوامع، تمدن و فرهنگ‌های اسلامی در سطح جهان و از جمله آن‌هایی که در جوامع اسلامی در آمریکا در حال رشد و گسترش هستند، استوار است. در این زمینه، علایق آموزشی و پژوهشی در «مرکز خاور نزدیک گوستاو وون گرانبوم» به مطالعه اسلام، از آفریقای شمالی گرفته تا شبه قاره هند، از عربستان تا آسیای صغیر و بالکان، از مرکز و جنوب شرقی آسیا تا آمریکا می‌پردازد.

حوزه‌های مطالعاتی مرکز شامل مردم‌شناسی، تاریخ، هنر، معماری، ادبیات تطبیقی، اقتصاد، علوم تربیتی، جغرافیا، تاریخ، حقوق، فلسفه، علوم سیاسی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، مذهب و دین می‌شود. «انجمن فارغ التحصیلان ایرانی» و همچنین مؤسسه آمریکایی «مطالعات ایران» نیز در دانشگاه کالیفرنیا به مطالعات ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی می‌پردازند.

از استادانی که در این مرکز و سایر دانشکده‌های دانشگاه کالیفرنیا مشغول به فعالیت در این زمینه هستند، تعدادی با تمرکز بیشتر در موضوعات اسلامی تدریس و تحقیق می‌کنند که در این بین، می‌توان از حسین ضیایی، لطیفه حقیقی، لئونارد بیندر (Leonard Binder)، جانان فرید لندر (Jonathan Fried Lander)، ساندرا هیل (Sondra Hale)، عزیزه خزوم، جرجز صباغ، ابوالفضل خالد و نیکی کدی نام برد.

۴) دانشگاه مک گیل (کانادا)

جیمز مک گیل در هشتم ژانویه ۱۸۱۱ میلادی یعنی دو سال پیش از مرگش وصیت کرد که زمینی به مساحت چهل و شش هکتار با خانه‌های اطراف آن از دارایی او واقع در شهر مونترال ا به مؤسسه‌ای اختصاص یابد که در آن با فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی در پیشرفت علوم و فنونی که آن جامعه نوخانه را ترقی بخشد گام برداشته شود این مؤسسه که با تکامل تدریجی خود بعدها به دانشگاه مک گیل معروف گشت یکی از چند دانشگاه مهم آمریکای شمالی به شمار می‌رود.

بخش تحصیلات تکمیلی این دانشگاه که اختصاص به دوره‌های مختلف فوق لیسانس و دکتری دارد به نام دانشکده مطالعات و تحقیقات عالی خوانده می‌شود که یکی از شعبه‌های آن بخش مؤسسه مطالعات اسلامی است که در سال ۱۹۵۲ میلادی با کوشش پروفیسور ویلفرد کانتول اسمیث تأسیس شده است. دانشجویان این مؤسسه موظف‌اند که در گرایش‌های چهارگانه: تاریخ اسلام، سازمان‌ها و نهادهای اسلامی، اندیشه اسلامی (فلسفه و منطق و کلام و عرفان) و اسلام در دوره‌های جدید کشورهای اسلامی به تحصیل بپردازند و با تحریر رساله‌ای تحقیقی به اخذ درجه فوق لیسانس و دکتری نائل آیند. در این مؤسسه استادانی از کشورهای غربی و همچنین از کشورهای اسلامی به تدریس پرداخته و نیز دانشجویانی از اقطار مختلف عالم خاصه کشورهای اسلامی از این مؤسسه فارغ‌التحصیل شده‌اند که تعداد آنان بالغ بر بیش از چهارصد و شصت تن می‌شود که هم اکنون در دانشگاه‌های مختلف جهان مشغول تدریس مباحث مختلف فرهنگ و تمدن و علوم اسلامی هستند.

دکتر مهدی محقق به مناسبت سابقه دو سال تدریس که در سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۲ در دانشکده مطالعات شرقی و افریقائی دانشگاه لندن (SOAS) داشت، در سال ۱۳۴۴ از طرف دانشگاه تهران برای تدریس زبان و ادب فارسی به آن مؤسسه اعزام گشت و در طی سه سال اقامت خود در کانادا موفق شد که توجه استادان و دانشجویان مؤسسه را به فلسفه و کلام و عرفان و اصول فقه شیعی که تا آن وقت در آن دیار ناشناخته مانده بود جلب کند و خود به تدریس این علوم بپردازد.

وی با همکاری پروفیسور توشی هیکو ایزوتسو نشر مجموعه‌ای از متون فلسفی و کلامی و عرفانی را تحت عنوان «سلسله دانش ایرانی» پایه‌ریزی کرد. سپس این همکاری علمی را به تهران کرد.

پروفیسور چارلز آدامز رئیس مؤسسه مطالعات اسلامی جهت تمرکز این فعالیتهای مشترک توانست موافقت هیئت امنای دانشگاه مک گیل را برای تأسیس شعبه‌ای از مؤسسه در تهران اخذ کند و سپس با موافقت وزارت امور خارجه ایران و وزارت علوم و آموزش عالی این شعبه در تاریخ ۱۴ دیماه ۱۳۴۷ مصادف با ۴ ژانویه ۱۹۶۹ طی مراسمی با سخنرانی آقایان، پروفیسور فضل الله رضا (رئیس دانشگاه تهران)، دکتر عبدالله فریار (معاون وزارت علوم و آموزش عالی) و دکتر سید حسین نصر (رئیس دانشکده ادبیات و علوم انسانی) از طرف ایران، و آقایان، کریستوفر ابرتز (سفیر کشور کانادا در ایران)، پروفیسور استانی فراس (رئیس دانشکده مطالعات و تحقیقات عالی دانشگاه مک گیل) و پروفیسور چارلز آدامز (رئیس مؤسسه مطالعات اسلامی آن دانشگاه از طرف کانادا) در تالار فردوسی دانشکده ادبیات دانشگاه تهران افتتاح شد.

با وجود مضایق و دشواری‌ها، نزدیک چهل سال این حرکت با حول و قوت الهی ادامه یافته و مؤسسه نه تنها متجاوز از قریب هشتاد مجلد از نفیس‌ترین و ارزنده‌ترین آثار دانشمندان اسلامی — ایرانی به ویژه بزرگان شیعه را که بیشتر همراه با ترجمه و یا مقدمه به یکی از زبان‌های خارجی بوده به جهان علم عرضه داشته و در طی آن، از معروف‌ترین دانشمندان خارجی و داخلی استفاده کرده است، بلکه کتابخانه‌ای مجهز به مهم‌ترین مراجع و مآخذ در زمینه‌های مختلف علوم و معارف اسلامی فراهم آورده است که علمای حوزه و استادان دانشگاه‌ها و طلاب و دانشجویان از آن استفاده می‌کنند. نیز خدمات علمی خود را در اختیار

مراکز علمی خارجی و داخلی قرار می‌دهد و تاکنون مراکز علمی مهم کشور از نظام امانت‌دهی کتابخانه مؤسسه استفاده کرده‌اند.

مراکز اسلام‌شناسی در فرانسه

۱) مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های جهان عرب و اسلام

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های جهان عرب و اسلام در سال ۱۹۸۶ تأسیس شده است و به CNRS، دانشگاه‌های مارس‌ی ۱، ۲ و ۳ و مؤسسه مطالعات سیاسی دانشگاه اکس آن پروانس وابسته است. دامنه جغرافیایی مطالعات و پژوهش‌های مؤسسه منطقه به نسبت گسترده‌ای را در بر می‌گیرد. در عین حال طبیعی است که مطالعات مرکز می‌تواند در سطوح مختلفی انجام گیرد که گاه ممکن است مطالعات تحلیلی ناظر بر کل منطقه و گاه تحقیق‌هایی جزئی در خصوص یک روستا، شهر یا منطقه خاص را در بر گیرد.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های جهان عرب و اسلام در واقع وارث چند مرکز مطالعاتی قدیمی است که از سال ۱۹۵۸ به بعد مجموعه‌ای چند رشته‌ای را در زمینه مطالعات ناظر بر منطقه جنوب مدیترانه در دانشگاه اکس آن پروانس تشکیل داده بودند. شکل‌گیری مؤسسه کنونی در سال ۱۹۸۶ همچنانکه از نام آن بر می‌آید گسترش قلمرو مطالعاتی را از منطقه‌ای خاص به بحث اسلام و نیز مطالعه جوامع معاصر واقع در آن موجب شد. در حال حاضر قدمت و همچنین مجموعه عظیم اسناد و مدارک، این مؤسسه را به یکی از بزرگترین مراکز پژوهشی فرانسه در خصوص جهان اسلام در مدیترانه تبدیل نموده است. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های جهان عرب و اسلام یک واحد مشترک مطالعاتی است که CNRS، دانشگاه‌های مارس‌ی ۱، ۲ و ۳ و مؤسسه مطالعات سیاسی دانشگاه اکس آن پروانس را به یکدیگر پیوند می‌دهد. این واحد مشترک مطالعاتی، خود جزئی از خانه مدیترانه‌ای علوم انسانی است. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های جهان عرب و اسلام از همکاری بیش از چهل پژوهشگر، پژوهشگر-مدرس و مهندس-کارشناس فنی دائم بهره می‌گیرد و تعداد قابل توجهی نیز اعضای همکار دارد. مؤسسه مأموریت به نسبت پیچیده‌ای را بر عهده دارد که پژوهش، گردآوری اسناد، تربیت پژوهشگر، نشر و عرضه یافته‌های پژوهشی را شامل می‌شود.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های جهان عرب و اسلام همچنین با دو دانشکده دکتري دانشگاه اکس مارس‌ی در ارتباط است و از این طریق یک مرکز مطالعاتی پذیرای دانشجویان دکتري و همچنین دانشجویان شاغل در چهار گرایش کارشناسی ارشد می‌باشد. به این ترتیب بیش از یکصد دانشجو در این مؤسسه، آموزش‌های لازم برای پژوهشگری در زمینه علوم انسانی و اجتماعی را فرا می‌گیرند. این مؤسسه با مراکز پژوهشی مختلفی نیز در فرانسه و سراسر جهان در ارتباط است.

در حال حاضر یکی از اصلی‌ترین برنامه‌های پژوهشی مؤسسه عبارت است از برنامه " به تصویر کشیدن جهان عرب و اسلام" که از دل آن سمینارهایی علمی تحت همین عنوان برگزار می‌شود که در واقع جلسات نمایش فیلم های تهیه شده و بحث و پرسش علمی در خصوص آنهاست. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های جهان عرب و اسلام برای ارائه یافته‌های پژوهشی خود و نیز استفاده از ظرفیت‌های علمی پژوهشی افراد حقیقی و حقوقی مختلف در سراسر جهان طیف وسیعی از برنامه‌ها و نشست‌های علمی را مورد توجه قرار می‌دهد.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های جهان عرب و اسلام در زمینه نشر نیز بسیار فعال است و بخش انتشارات آن را می‌توان در دو گروه نشریات و کتاب‌ها مورد توجه قرار داد. در زمینه نشریات تخصصی، در حال حاضر، نشریات زیر از سوی مؤسسه منتشر می‌شوند:

- سالنامه مغرب
- سالنامه آفریقای شمالی
- نشریه جهان اسلام و مدیترانه
- نشریه دانش و ویدیو

در عین حال، در خصوص انتشارات مؤسسه باید به دانشنامه بربر L'Encyclopédie Berbère نیز اشاره کرد که تاکنون ۲۸ جلد آن منتشر شده است و متن نهایی آن بین ۳۵ تا ۴۰ جلد پیش‌بینی شده است.

در پایان اشاره به این نکته نیز خالی از لطف نیست که مؤسسه دارای کتابخانه تخصصی قابل توجهی است که ضمن برخورداری از کتاب‌ها و نشریات مختلف، اسناد زیادی را نیز گردآوری کرده است و در ضمن بخشی از کتابخانه نیز به آثار صوتی و تصویری اختصاص دارد.

۲) گروه جهان عرب و مدیترانه دانشگاه تور

گروه جهان عرب و مدیترانه دانشگاه تور در سال ۲۰۰۴ تأسیس شده و همچنان که از نام آن بر می‌آید فضای جغرافیایی کشورهای عرب زبان را در بر می‌گیرد. با این حال در این محدوده منحصر نمی‌ماند و روابط این حوزه با سایر حوزه‌ها از جمله اروپای مدیترانه‌ای را نیز در بر می‌گیرد. ریشه‌های اولیه شکل‌گیری گروه جهان عرب و مدیترانه را باید در سال ۱۹۹۷ جستجو کرد. در این سال جمعی از جغرافی‌دانان متخصص مغرب، گروه شهرسازی، شبکه‌های شهری و منطقه‌ای شدن در مغرب را در دانشگاه تور پایه‌گذاری کردند. گروهی که در سال ۱۹۸۲ به مرکز مطالعات و تحقیقات در خصوص شهرسازی جهان عرب با عنوان اختصاری URBAMA تغییر نام یافت. هسته گروه مزبور به دنبال پاره‌ای تغییرات درون سازمانی در دانشگاه تور از سال ۲۰۰۴ با عنوان فعلی گروه جهان عرب و مدیترانه و تحت ریاست نورا سمود استاد جغرافیا در دانشگاه تور فعالیت می‌کند. گروه جهان عرب و مدیترانه یکی از سه گروه پژوهشی تخصصی موجود در فرانسه در خصوص مطالعات جهان عرب است که در بستری میان

رشته‌ای فعالیت می‌کند. در واقع حوزه مطالعاتی گروه رویکرد میان رشته‌ای را ایجاب می‌نماید. بر همین اساس به کمک متخصصان رشته‌های مردم‌شناسی، جغرافیا، جامعه‌شناسی و تاریخ تحولات منطقه مزبور از نظر نهادها مانند حکومت، سازمان‌های سیاسی، اقتصادی و ... و نیز از نظر فرایندها و شیوه‌های شکل‌گیری تحولات مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

حضور متخصصان رشته‌های مختلف در گروه علاوه بر اینکه امکان مطالعات میان رشته‌ای را فراهم می‌کند، بلکه بستری را فراهم می‌نماید تا در طرح‌های مطالعاتی گروه از آخرین تحولات رشته‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی بهره گرفته شود. به این ترتیب امکان مطالعه پدیده‌های پیچیده و دشوار به نحو مطلوب‌تری فراهم می‌شود. در عین حال در بطن گروه، به تبادل متخصصان با سایر فضاها فرهنگی از جمله کشورهای اروپای غربی اهمیت زیادی داده می‌شود. در این خصوص بیان این نکته ضروری است که اساساً توجه اصلی گروه جهان عرب و مدیترانه معطوف به بازاندیشی رابطه میان جهان عرب و جهان غرب است. گروه همواره تلاش می‌کند تا با سایر شبکه‌های پژوهشی در جهان عرب و به ویژه در منطقه خاورمیانه پیوندهای مختلف و مستحکمی را بنا نهد. پیوندهایی که از طریق دوره‌های آموزشی تخصصی، فعالیت‌های پژوهشی و شکل‌های مختلف همکاری‌های علمی سامان می‌گیرند. در این میان نقش دانشجویان دکتری فعال در گروه بسیار برجسته و چشمگیر است. در مجموع می‌توان گفت که بیشتر اعضای گروه در برنامه‌هایی که در سطوح مختلف از جمله سطح بین‌المللی در ارتباط با زمینه‌های کاری گروه صورت می‌گیرد مشارکت می‌کنند. بدیهی است همکاری با سایر مراکز پژوهشی مرتبط نیز از اولویت‌های اصلی گروه است. در عین حال علاوه بر تبادلات علمی پژوهشی فوق، گروه برای ارائه دستاوردهای خود دو راهبرد اساسی را مدنظر قرار می‌دهد. نخست نشر دستاوردهای پژوهشی از طرق مختلف به ویژه مجلات تخصصی گروه است. در کنار آن اعضای گروه همواره تلاش می‌کنند تا از فرصت‌های مختلف از جمله همکاری با رسانه‌ها برای تعامل با عموم مردم بهره بجویند.

حوزه‌های اصلی پژوهشی و آموزشی پژوهش‌های گروه جهان عرب و مدیترانه معطوف به دو حوزه اصلی شهر و چرخه‌ها و تحولات الگوهای فرهنگی است که با عنایت به دو حوزه مزبور، فعالیت‌های پژوهشی گروه در قالب سه محور مطالعاتی زیر انجام می‌گیرد:

محور یک: شکل‌گیری و کارکرد شهرها در جهان عرب (با مسئولیت پیر سینبول)

محور دو: مسیحیت شرقی، اسلام و غرب (با مسئولیت برنارد هیبرژه)

محور سه: جوامع بدوی و برخورد فرهنگ‌ها - آفریقای شمالی و غربی (با مسئولیت صوفیکاراتینی)

گروه جهان عرب و مدیترانه در وبگاه خود بخشی را به معرفی مقالات منتشرشده و نیز معرفی رساله‌های دکتری اتمام یافته یا در حال نگارش اختصاص داده است. به رساله‌های در دست نگارش در بخش معرفی دانشجویان دکتری گروه اشاره خواهد شد و در خصوص مقاله‌ها باید گفت که ۲۲۳ عنوان مقاله به صورت مختصر معرفی شده است که به متن کامل برخی مقاله‌ها می‌توان دسترسی یافت. ولی بیشتر مطالب به صورت تمام متن قابل مطالعه یا دریافت نیستند. نکته قابل توجه آن است که در میان

مقاله‌های مزبور کمتر به ایران پرداخته شده است و به نوعی می‌توان گفت که اصلاً به ایران پرداخته نشده است. از این منظر فقط یکی از مقاله‌ها به نوعی به ایران مرتبط می‌شود که توسط پیر سینیوله و برویله تحت عنوان جهان اسلام؛ از مغرب تا ایران نگارش یافته و در سال ۲۰۰۰ منتشر شده است.

۳) مؤسسه مطالعات اسلام و جوامع دنیای اسلام

مؤسسه مطالعات اسلام و جوامع دنیای اسلام مؤسسه‌ای وابسته به دانشکده مطالعات عالی در علوم اجتماعی است که توسط وزارت آموزش ملی، تحقیقات و فناوری در سال ۱۹۹۹ تشکیل شده است. در چارچوب و تحت نظر دانشکده مطالعات عالی در علوم اجتماعی فعالیت می‌کند. در واقع علاوه بر آنکه مدیر مؤسسه توسط رئیس دانشکده انتخاب می‌شود فعالیت‌های آن نیز تحت نظر شورای علمی دانشکده صورت می‌گیرد. در حال حاضر، مدیر مؤسسه آقای برنار هیبرژه و معاون ایشان خانم سابرینا مرون هستند. این مؤسسه که در پاریس واقع شده است، برای پیشبرد اهداف پژوهشی و آموزشی خود با مراکز مختلفی در فرانسه و سایر کشورهای جهان همکاری می‌کند.

حوزه‌های پژوهش و آموزش فعالیت‌های پژوهشی اصلی مؤسسه، البته جدای از حوزه نشر، از سه طریق اصلی صورت می‌گیرند که عبارتند از محورهای تحقیقاتی، همایش‌های علمی یک روزه و در نهایت نشست‌های علمی عمومی. محورهای مطالعاتی مؤسسه مطالعات اسلام و جوامع دنیای اسلام است.

همچنین مؤسسه مطالعات اسلام و جوامع دنیای اسلام برای پنجمین سال متوالی برنامه‌ای را تحت عنوان شناخت اسلام در قالب نشست‌های دوره‌ای تدوین نموده است که موضوع انتخاب شده برای سال ۲۰۱۰ " ایران، پاکستان و افغانستان؛ در دل منازعات منطقه‌ای " بوده است.

انتشارات و دستاوردهای پژوهشی در بخش انتشارات، قابل توجه است که بر اساس وبگاه خود مؤسسه در سه دسته کتاب‌های منتشر شده، کتاب‌های منتشر شده در قالب مجموعه‌های خاص مؤسسه و در نهایت، نتایج طرح‌های پژوهشی انجام شده در مؤسسه دسته‌بندی شده‌اند. در کنار اینها به بولتن اطلاعاتی مؤسسه نیز می‌توان اشاره کرد که اخبار مؤسسه را پوشش می‌دهد و تاکنون ۳۶ شماره از آن منتشر شده است.

در بخش کتاب‌ها و آثار منتشر شده، کتاب‌های مرتبط با حوزه‌های مطالعاتی مؤسسه ذیل پنج عنوان کلی اسلام‌شناسی و علوم اجتماعی، مسائل سیاسی جهان اسلام، تاریخ جهان اسلام، جوامع اسلامی معاصر و اسلام در اروپا به صورت مختصر معرفی شده‌اند.

کتاب‌هایی که در قالب مجموعه چاپ می‌شوند، عموم افراد و نه متخصصان را مخاطب قرار می‌دهند و به دنبال آن هستند که آگاهی‌های لازم در خصوص بنیادهای دین اسلام و نیز مسائل مربوط به جهان معاصر اسلام را ارائه نمایند.

مطالعات اسلام‌شناسی در دانشگاه‌های انگلستان

۱) دانشگاه بیرمنگام (Birmingham University)

این دانشگاه یکی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین مراکز مطالعاتی اسلام در اروپاست و با مرکز «اسلام و مسیحیت» پرفسور جان اسپوزیتو در دانشگاه «جرج تاون» (واشنگتن) همکاری نزدیکی دارد. مطالعات علوم اسلامی در ساختار واحدی طراحی شده و دانشجویان را قادر می‌کند تا اهم موضوعات درسی را فراگیرند و همچنین با زیر و بم موضوعات مورد علاقه خود در زمینه اسلام‌شناسی آشنا شوند. به طور کلی، مطالعات اسلامی از سال ۱۹۳۰ در دانشگاه بیرمنگام شروع به فعالیت کرد. اما مقطع کارشناسی ارشد و بالاتر در «مرکز مطالعات اسلامی و روابط اسلام و مسیحیت» از سال ۱۹۷۶ راه اندازی شد. در سال‌های اخیر، همه مقاطع مزبور تحت پوشش دانشکده الهیات اداره می‌شوند. «مرکز مطالعات اسلامی و روابط اسلام و مسیحیت» به دنبال معرفی سنن اسلامی و مسیحی به زبان و سبک خود ادیان می‌باشد و هرگونه مباحث جدلی و تبلیغاتی درون دینی را رد می‌کند. در این محیط آکادمیک، برنامه‌های متعددی از سوی مرکز برای ارائه توجهات یکسان به ابعاد نظری روابط مسیحیت و اسلام و اوضاع حال حاضر جوامع مذهبی وجود دارند.

برنامه‌های مقاطع کارشناسی ارشد و دکترا از اهداف اصلی مرکز می‌باشند. علاوه بر این، اعضای هیئت علمی مرکز به طور فعال در برنامه‌های مشاوره، تحقیق و دیگر طرح‌های جهانی شرکت دارند. این مرکز توافق‌نامه‌های رسمی مشارکت با دانشگاه «الازهر» قاهره، دانشکده عمان و کویت دارد و روابط نزدیکی با مؤسساتی در مالزی، قرقیزستان، پاکستان، ایران، لبنان و کشورهای اروپایی از جمله بلغارستان، کشورهای اسکاندیناوی، آلمان، بلژیک و هلند دارد. همچنین این مرکز، سخنرانی‌ها و همایش‌های تخصصی را با مشارکت مؤسسات بین‌المللی از جمله سمپوزیوم مسیحیان و مسلمانان عرب برگزار می‌کند. در طول سال‌ها، این مرکز تعدادی از طرح‌های تحقیقاتی در رابطه با وضعیت اسلام در اروپا اجرا کرده است. از طرح‌های عمده اخیر، می‌توان به طرح «نظم تصوف فراملّیتی» به وسیله شورای تحقیق و اقتصاد اشاره کرد.

این مرکز از سال ۱۹۹۰ به طور مستقل و از سال ۱۹۹۶ با مشارکت دانشگاه «جرج تاون» مجله‌ای آکادمیک با عنوان اسلام و روابط مسلمانان و مسیحیان منتشر می‌کند. همچنین مجله بررسی ماهانه مسلمانان انگلستان از سال ۱۹۹۳ منتشر می‌شود که شامل چکیده‌ای از گزارش‌های نشریات در رابطه با پیشرفت‌های جامعه مسلمانان انگلستان است.

۲) دانشگاه کمبریج (Cambridge University)

برنامه ۴ ساله مقطع کارشناسی دانشگاه فرصتی است، برای یادگیری زبان عربی و فارسی و پس از آن، فراگیری ادبیات و تاریخ خاورمیانه اسلامی از طریق سیری در متون اسلامی و قرآن، زندگی‌نامه شخصیت

های دوره میانه، متون تاریخی، و اشعار و نثرهای نوین. واحدهای درسی با توجه به فنون ترجمه، مطالعات اشعار عربی یا افکار سیاسی قرن بیستم ارائه می‌شوند.

هدف «مرکز مطالعات اسلامی دانشگاه کمبریج» فراهم آمدن بستری مناسب برای یادگیری زبان‌های اسلامی در سال اول، آشنایی با ادبیات و تاریخ دین در سال دوم، مکالمه‌های روزمره زبان‌های کشورهای خاورمیانه و تجربه کامل سخن گفتن در سال سوم و در نهایت، در سال چهارم خو گرفتن با سبک‌های خاص دوره‌های تاریخی ادبی است.

۳) دانشگاه آکسفورد (Oxford University)

دانشگاه آکسفورد یکی از مهم‌ترین دانشگاه‌های انگلستان محسوب می‌شود که در زمینه اسلام شناسی نیز فعالیت‌های گسترده‌ای دارد. بخش آموزشی این دانشگاه در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا فعالیت دارد.

مطالعات اسلام‌شناسی در دانشگاه‌های فلسطین اشغالی

۱) دانشگاه بارایلان

در دانشکده عربی این دانشگاه، مطالعات وسیعی در حوزه اسلام و فرهنگ اسلامی انجام می‌شود. هدف از این مطالعات، تربیت نیروهای متخصص برای کمک به اهداف دولت اسرائیل می‌باشد. این دانشکده در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا دانشجو می‌پذیرد و در حال حاضر ۲۲۰ دانشجو دارد. زبان و ادبیات عرب (مدرن و کلاسیک)، تحلیل گفتمانی، تاریخ و فرهنگ اسلامی، فلسفه و الاهیات اسلامی، رسانه‌های جمعی و روابط دولت و جامعه و مسائل اجتماعی در دنیای عربی از مهم‌ترین بسترهای مطالعاتی این دانشکده می‌باشد.

این دانشکده در زمینه انتشار مقالات و کتب علمی نیز فعالیت بسیاری دارد. برخی از کتاب‌های منتشر شده از طریق اینترنت قابل دسترسی است. همچنین مجله مریا از انتشارات این دانشکده است که آثاری از استادان و محققان برجسته در آن به چاپ رسیده است و برخی از شماره‌های این مجله نیز از طریق اینترنت قابل دسترسی است.

این مجله، از همکاری دائمی استادانی چون باری روبین، عادل درویش، علیرضا ابوطالبی، جورج ایرانی و نیکی کدی برخوردار است.

۲) دانشگاه تل آویو

این دانشگاه یکی از دانشگاه‌های مهم اسرائیل می‌باشد و در دو دانشکده «ادبیات و زبان عربی» و «تاریخ آفریقا و خاورمیانه» مطالعاتی در مورد اسلام تشیع و ایران صورت می‌گیرد.

در دانشکده «ادبیات و زبان عربی»، تمدن اسلامی و زبان عربی از ابعاد گوناگون تاریخی، زبانی، فرهنگی و متون مورد مطالعه قرار می‌گیرد. دانشجویان متون کلاسیک اسلامی را فرا می‌گیرند و علاوه بر آن با زبان و ادبیات عربی مدرن و قدیم آشنا می‌شوند. قرآن، حدیث، اشعار عربی و آثار عربی - یهودی نیز

از موضوعات تدریس در این دانشکده هستند. تحقیقات انجام شده در این دانشکده نیز عمدتاً در همین محورها انجام می‌گیرد. برای مثال شعر و ادبیات قبل از اسلام، اعتبار احادیث و سیره نبوی، فقه اسلامی، تکامل زبان عربی، تمدن و فرهنگ جهان اسلام و روابط اعراب و یهودت حقیقاتی هستند که هم اکنون در این دانشکده در حال انجام است. این دانشکده با دانشکده تاریخ خاورمیانه و آفریقا روابط نزدیکی دارد. دانشجویان بسیاری از واحدها را به صورت مشترک می‌گذرانند. این دو دانشکده به همراه «مؤسسه تحقیقاتی دایان» و بخش زبان‌های سامی، اثری مشترک را به نام «مطالعات شرقی اسرائیل» هر سال منتشر می‌کند. همچنین سمینارها و کنفرانس‌های سالانه‌ای، با همکاری این چهار مؤسسه برگزار می‌شود. موضوع این سمینارها اغلب به جهان اسلام و تمدن اسلامی مربوط می‌شود و دانشجویان علاوه بر امکان حضور در سمینارها می‌توانند در سخنرانی‌های تخصصی که به طور منظم توسط متخصصین برگزار می‌شود، شرکت کنند.

مهم‌ترین اقدام دانشگاه تل‌آویو برای شناخت تشیع، برگزاری یک کنفرانس بین‌المللی در سال ۱۹۸۴ با عنوان تشیع مقاومت و انقلاب بود. این کنفرانس در بجنوبه جنگ ایران و عراق و اوج روحیه انقلابی ایران برگزار شد. متخصصان بزرگی از سراسر دنیا حضور داشتند و به بررسی ظرفیت‌های انقلابی تشیع در نقاط مختلف پرداختند.

۳) دانشگاه حيفا

در این دانشگاه در رشته ادبیات عربی، مطالعاتی در حوزه اسلام و تشیع انجام می‌شود. تحقیقات دانشجویان در این رشته بر محورهای ادبیات مدرن و کلاسیک عربی، زبان‌شناسی عربی و فرهنگ اسلامی متمرکز است.

این دانشگاه همچنین کنفرانس‌هایی را در مورد اسلام و فرهنگ اسلامی برگزار می‌کند؛ از جمله در سال ۲۰۰۱ کنفرانسی با عنوان «اخلاق پزشکی در احکام اسلامی» برگزار شد و در سال ۲۰۰۳ نیز کنفرانسی با عنوان «عواقب جنگ در عراق» برگزار شد.

برگزاری سخنرانی‌های علمی، یکی دیگر از فعالیت‌های این دانشگاه است که از جمله آن‌ها مجموعه سخنرانی‌هایی است که با عنوان بهائیت برگزار می‌شود.

یکی از آثار منتشر شده در این دانشکده مجله الکرم (ابحاث فی اللغه و الادب) نام دارد که با همکاری دانشکده خاورمیانه این دانشگاه منتشر می‌شود.

۴) دانشگاه عبری اورشلیم

این دانشگاه وابسته به مؤسسه تحقیقاتی گسترش صلح هری ترومن است که در سال ۱۹۶۵ با حمایت هری ترومن رئیس جمهور وقت آمریکا تأسیس شده است. زمینه‌های مطالعاتی مؤسسه عبارتند از: تاریخ، علوم سیاسی و جامعه‌شناسی جهان غیر غربی با تأکید بر خاورمیانه. واحد تحقیقاتی خاورمیانه از مهم‌ترین و بزرگ‌ترین واحدهایی است که در رابطه با مسائل منطقه ای و تاریخ اسلامی معاصر و گذشته مطالعه می‌کند.

کند. اکثر تحقیقات مؤسسه در رابطه با روند صلح خاورمیانه و صلح اعراب و اسرائیل متمرکز شده است. و به جنبه‌های مختلف آن از جمله اقتصاد، اجتماع، سیاست و ایدئولوژی و گرایش‌های قومی در خاورمیانه معاصر می‌پردازد. اعضای پژوهشکده در مؤسسه شامل دانشمندان عرب و یهود از اسرائیل و سایر کشورها در زمینه‌های تخصصی گوناگون منطقه‌ای از جمله فلسطین، عثمانی، ایران، ترکیه و کشورهای عربی به خصوص در عصر مدرن فعالیت می‌کنند. بعضی از اعضای هیئت علمی مؤسسه در پروژه‌های مشترکی با علمای اردن و فلسطین مشارکت می‌کنند. دانشکده مطالعات علوم اسلامی و خاورمیانه در دانشگاه عبری اورشلیم نیز به آموزش و پژوهش در زمینه اسلام و فرهنگ جوامع اسلامی می‌پردازد. در این دانشکده نیز رشته زبان عربی یکی از رشته‌های اصلی آموزش علوم اسلامی است که در سه سطح کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا دانشجوی می‌پذیرد و واحدهای درسی آن عمدتاً بر حول موضوعاتی نظیر ادبیات عربی و تاریخ و فرهنگ اسلامی دور می‌زند. از تحقیقات منتشر شده این دانشکده در زمینه تشیع می‌توان به کتاب *کتاب مقدس و تفاسیر آن در شیعه امامیه اولیه* اشاره کرد که میربار آشر نویسنده آن است.

اسلام‌شناسی در گرجستان

مراکز اصلی مطالعات اسلامی در گرجستان انستیتو شرق‌شناسی ج. تسرتلی و دانشگاه دولتی جاواخیشویلی گرجستان است. در دوره‌های مختلف متخصصین متعددی در تاریخ اعراب، ایران و ترکیه در دپارتمان تاریخ شرق‌شناسی تحت نظارت و راهنمایی مستقیم و. گاباشویلی مدیر این دپارتمان تربیت شده‌اند. و. گاباشویلی درباره موضوعات فرهنگی خاور نزدیک در قرون میانه مطالعه و تحقیق می‌کرد. او این فرهنگ را به ادوار مختلف تقسیم می‌کرد. این دانشمند اولین دوره توسعه فرهنگ خاور نزدیک را دوره تاریخی بین هفتم تا دهم میلادی (و نه ششم تا دهم) تلقی می‌کرد، چرا که وی شکل‌گیری و توسعه این فرهنگ را متأثر و مرتبط با اسلام می‌انگاشت. علاوه بر این، باید توجه داشت که بر خلاف شرق‌شناسان اروپایی، و. گاباشویلی از اصطلاح "فرهنگ اسلامی" و "فرهنگ عربی" به تناسب استفاده می‌کند. و در قرون ۱۱ و ۱۲ میلادی مفهوم فرهنگ "اعراب مسلمان" جای خود را به فرهنگ "ایرانیان مسلمان" می‌دهد که همچنان مفهومی مشروط و مقید می‌باشد. بعدها فارس‌ها یا ایرانیان به اصطلاح عامی برای اطلاق بر محمدی‌ها (مسلمانان) تبدیل می‌شود. [۶] این محقق ارتباط درونی بین آوارگان موسوم به ایرون‌ها را با جنبش اسماعیلیه مورد مطالعه قرار داد و به این موضوع توجه کرد که ایرون‌ها به تناوب فرقه‌هایی مذهبی (ایرون‌های سنی و شیعه) تشکیل داده‌اند. و. گاباشویلی همچنین سیاست مذهبی ایران در قبال کارتل (گرجستان) را مورد مطالعه و پژوهش قرار داد. و. گاباشویلی دامنه پژوهش‌های خود را به مطالعه شهرهای خاور نزدیک در قرون وسطی گسترش داد و شمار زیادی از دانشجویان خود را در این پژوهش‌ها وارد کرد که آن‌ها در این حوزه‌های تحقیقی همچنین برخی از ساختارهای مدنی اسلامی را مورد مطالعه و تحقیق قرار دادند.

مرکز بین‌المللی تحقیق در روابط شرق - غرب که مؤسسه‌ای غیر دولتی است، پژوهش‌های متفاوت و پرشماری در موضوعات ارتباطات عام شرق - غرب را سازماندهی کرده است که عمدتاً متمرکز بر موضوعات مذهبی و قومی - ژئوپولیتیک منطقه قفقاز است. این مرکز پژوهش‌گئورگی سانیکیدزه با عنوان اسلام و مسلمانان در گرجستان کنونی را به چاپ رسانده است. [۱۰] نویسنده در این اثر تاریخ و موقعیت فعلی اسلام و مسلمانان در گرجستان، جنبه‌های ویژه ترویج اسلام در گرجستان، جایگاه و نقش اسلام در کشوری با اکثریت مسیحی، روابط مسلمانان - مسیحیان، گروه‌های قومی متفاوت در بین گرجیان مسلمان و برخی عادات و عقاید مذهبی آنان، روابط شیعیان و اهل سنت در گرجستان، روابط گرجستان با جهان اسلام و جایگاه مذهب در این روابط (تاریخ و وضعیت فعلی)، فرایند جهانی سازی، اسلام و قفقاز را مورد بررسی و مطالعه قرار داده است. کتاب مبتنی بر منابع تاریخی، منابع آرشیوی، مطالعات میدانی در مناطق مسلمان‌نشین گرجستان و پرسشنامه‌های جامعه‌شناختی است. گ. سانیکیدزه علاوه بر این مقالات متعددی در همین موضوع در خارج از گرجستان منتشر کرده است. [۱۱] مقاله «اسلام و مسلمانان در گرجستان امروز» بر آداب و مناسک مسلمانان در گرجستان فعلی متمرکز است. در این مقاله روابط بین مسلمانان و دیگر گروه‌های مذهبی، تأثیر مذهب بر زندگی روزمره در گرجستان، رابطه بین هویت ملی و مذهبی و تنش‌های بین طرفداران گونه‌های متساهل اسلام که به طور سنتی در گرجستان به آن عمل می‌شده است و گونه‌های موسوم به خالص و سلفی که نوعاً و نه الزاماً به صورت دقیق، به وهابیت در دوران شوروی باز می‌گردد مطالعه و واکاوی گردیده است.

دائرةالمعارف قرآن

دائرةالمعارف قرآن در پنج جلد مشتمل بر حدود ۷۰۰ مدخل به زبان انگلیسی از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۶ میلادی در انتشارات بریل در لایدن هلند چاپ و منتشر شد.

سر ویراستار این مجموعه جین دمن مک اولیف، استاد دانشگاه جورج تاون آمریکا و دیگر ویراستاران اصلی آن عبارتند از کلود ژیلیو، استاد دانشگاه اکس - آن - پروانس فرانسه، ویلیام گراهام، استاد دانشگاه هاروارد آمریکا، و داد قاضی، استاد دانشگاه شیکاگو آمریکا و اندرو ریپین، استاد دانشگاه ویکتوریای کانادا.

با توجه به اهمیت و گستره این دائرةالمعارف و مشی منصفانه‌ای که در نگارش مدخل‌های مختلف در این مجموعه در پیش گرفته شده است، مؤسسه انتشارات حکمت، ترجمه این مجموعه را به منظور گسترش آشنایی محققان با جدیدترین پژوهش‌های قرآنی و فراهم آوردن مبنایی برای رواج مطالعات و تحقیقات قرآنی در ایران در دستور کار خود قرار داده است.

مطالعات اسلامی در دهه‌های پایانی قرن بیستم در غرب، چهره و رنگ دیگری به خود گرفت. با جدی شدن حضور کشورهای اسلامی در عرصه مسائل جهانی و لزوم شناخت دقیق و درونی این فرهنگ‌ها رویکردهای یکسو نگرانه پیشین مورد نقد قرار گرفت و سعی شد درک هم‌دلانه، دقیق و مستندتری از عقاید اسلامی حاصل شود.

طرح این مجموعه عظیم از سال ۱۹۹۳ ریخته شد. نویسندگان با پشت سر داشتن تجربه گرانبهای دو ویرایش دایره المعارف اسلام (EI1 EI2) و درس آموزی از نوع نگرش حاکم بر آن و واکنش کشورها و محققان اسلامی به آن در پی آن بودند که اثری مرجع با همان خصوصیات اما با نگاه همدلانه و مشارکت بیشتر محققان اسلامی، مختص به قرآن و مطالعات قرآنی فراهم آورند.

متولی انجام این پژوهش، دانشگاه لایدن است که یکی از مهم ترین مراکز اسلام شناسی در اروپاست و بسیاری از محققان طراز اول کنونی با آن همکاری دارند و در پیشینه کار خود، مدیریت طرح عظیم دایره-المعارف اسلام را داشته است.

ویراستاری این دایره المعارف به عهده خانم جین دامن مک اولیف بوده است و مجموعه ای از بهترین قرآن پژوهان غربی از جمله آندره ریپین و ویلیام گراهام هیئت ویراستاران آن را شکل می دهند. کل دایره المعارف مشتمل بر پنج جلد است و در حدود ۳۰۰۰ صفحه دایره المعارفی نگاشته شده است. نخستین جلد این اثر در سال ۲۰۰۱ به چاپ رسید و سال ۲۰۰۶ با چاپ پنجمین و آخرین جلد، مجموعه عظیم پس از ۱۳ سال به اتمام رسید.

نویسندگان مدخل ها همه از محققان و اسلام پژوهان معتبر و سرشناس هستند و نگرش بسیاری از مدخل ها به عهده محققانی از سراسر کشورهای اسلامی از جمله ایران بوده است.

در نقدها و مرورهایی که بر این اثر نوشته شده است، آن را مرجعی اصیل و یگانه در مطالعات اسلامی و قرآنی تلقی کرده اند.

این دایره المعارف حاوی مدخل های بسیار مفید و مفصلی در باب قرآن و دیگر ادیان بوده و مدخل هایی با محوریت فرق مختلف اسلامی وجود دارد.

در این مدخل ها نویسندگان مباحث قرآنی مورد توجه فرقه مربوطه را مورد توجه قرار داده اند. در این دایره المعارف همچنین مقالات مفصلی در باب قرآن و علوم و فنون و هنرهای اسلامی مانند فلسفه و قرآن، کلام و قرآن، ادبیات و قرآن، باستان شناسی و قرآن، اخلاق و قرآن و خوشنویسی و قرآن به چاپ رسیده است.